

SU ŽALGIRIU – UŽ LIETUVĄ!

ŽALGIRIS

Paminklus mokame griauti, bet ne statyti

Lietuvoje įamžinti garsių asmenybių atminimą sunku. Dėl kiekvieno pastaraisiais dešimtmečiais iškilusio paminklo laužytos ietys, rezultatas maišytas su žemėmis. Dabar aistros verda dėl Tautos patriarcho Jono Basanavičiaus paminklo. Net Lukiškių aikštės Vytis, turėjęs visus suvienyti, politizuojamas, baiminamasi, kad jo idėja žlugs.

R Jūratė KIELĖ
„Respublikos“ žurnalistė

- Kodėl žmonių lūkesčius atitinkantys paminklai taip sunkiai skinasi kelią į miestų reprezentacines vietas? - „Respublika“ teiraujasi žinomo Vilniaus architekto, paveldo eksperto Audronio KATILIAUS.

- Šiais laikais paminklo sąvoka labai išsiplėtusi ir nekonkreči, daugeliui ji apskritai sunkiai suvokiama. Trys ketvirčiai visuomenės įsivaizduoja paminklus tokius, kurie buvo statomi per šimtmečius. XIX-XX amžiaus pirmos pusės tradicija - aikštė, postamentas, ant jo figūra arba biustas - tebėra gyva, dažnai įsivaizduojama kaip vienintelė įmanoma. Skulptoriai, architektai linkę ieškoti šiuolaikiškesnių formų. Šiame konflikte nebūtinai teisi tik viena pusė.

Studijų tuometiniame Dailės institute metais, atsimenu, sėdėjome prie alaus ir aiškinomės, kas yra gražu. Tada pasakiau: gražu tai, kas savo vietoje. Nuo to laiko praėjo daugiau nei pusšimtis metų, bet kuo toliau, tuo labiau suprantu, kad po tuo abstrakčiu pasakymu telpa viskas.

- Valdžios atstovai, kurių žodis galiausiai būna paskutinis, demonstruoja arogantiškumą, slaptą norą toleruoti tik jiems priimtinus kūrinius. Ar klasikinės formos - nebemadinga, nešiuolaikiška?

- Ar paminklas bus darytas pagal akademinis, klasikinius principus, ar bus šiuolaikinis, nėra esminis dalykas. Svarbu, kad jis būtų profesionalus, tiesiog geras. Bet ir su profesionalais pas mus ne visada gerai. Šiuolaikinio meno iškėlimas ir praeities negerbimas vis dar labai madingas, tai per ilgai užsitęsė. Vakaruose jau to atsikąsta. Ten žydi visos gėlės, o pas mus turi žydėti tik vienos spalvos. Jei kažkas stoja į kitą pusę, visi iškart stoja prieš.

Kai žiūriu į Neris krantinėje stovintį Vamzdį, kaskart prisimenu seną istoriją, gal mitą. Sovietiniais laikais Vilniaus vyriausiuoju architektu ilgus metus dirbo Vladislovas Mikučianis. Iš Sankt Peterburgo kilęs lietuvis, po karo atsijęs į Lietuvą, bet lietuviškai išmokęs tik septintajame dešimtmetyje. Tai jis atsivežė visą plejadą savo bendramokslų, bendradarbių iš Leningrado, tarp jų ir Viktorą Anikiną, Levą Kazarinskį bei kitus, kurie Vilniuje pastatė visus tuos stalinistinės architektū-

Stasio Žumbio nuotr.

▶ Praeities ženklų sunaikinimas pačios praeities nepakeičia - tai neįmanoma

ros pastatus. Mikučianis buvo energingas ir pakankamai protingas žmogus. Šeštojo dešimtmečio pabaigoje, pajutęs politines permainas, jis greitai pagavęs Vakarų Europos architektūros vėjus ir persiorientavo į tą pusę.

Tuo metu dar veikė pirmoji Vilniaus elektrinė (dabar šiame pastate įsikūręs Energetikos ir technikos muziejus - red. past.). Iš jos kilo du kaminai - senas ir naujas, grynai pramoninis. Miesto valdžia seną užsimojo pakeisti dar vienu metaliniu. Ir čia Mikučianis pratrūko. Trenkė kumščiu į stalą: gana daryti seno miesto panoramą, rei-

kia jau esantį metalinį griauti, o ne dar vieną statyti. Ir rėžė ultimatumą - arba kaminas, arba jis. Kaminas iškilo, o Mikučianis išlėkė iš pareigų.

Tas Vamzdis atsirado visai šalia tos vietos, kur ilgus metus buvo tie metaliniai kaminai. Gal jau ir buvo aplenkęs laiką tas naujasis menas... Eidamas pro šalį visada pagalvoju, kad kažkas aukojo savo karjerą gindamas miestą, o įsivaizduojantis save neaišku kuo skulptorius drebia štai tokį daiktą, versdamas jį matyti nuostabioje pilių ir senamiesčio panoramoje niekuo dėtus praeivius.

- To „daikto“ miestiečiai nepamilo, bet atsirado ir daug užtarėjų. Gal teisios abi pusės?

- Nieko keisto, kad stojo ginti tokie kaip pats skulptorius, - ten intelektas labai įvairus. Bet kad nemaža dalis šviesuomenės... Man tai buvo visiškai atgrasu, juolab kad tas palaikymas, manau, net nebuvo nuoširdus. Daugelis Vamzdžio užtarėjų, esu įsitikinęs, tiesiog bijojo pasirodyti nešiuolaikiški, nemadingi.

- Miesto taryba nepratęsė Vamzdžio egzistavimo, bet jis tebestovi, pergyvenęs ir Žaliojo tilto skulptūras. Rūdys vienuodai buvo pagrauzusios ir jas, ir Vamzdį, bet „balvonai“ nukelti, o jis liko. Iš baimės būti nešiuolaikiškiems?

- Vamzdis buvo pastatytas vieniems metams. Kaip dekoracija, kaip karnavalinis objektas jis galėjo būti, kodėl ne? Bet jis liko ir pasiliko, ir dabar jo skleidžiama žinia yra visai kita, ypač kontekste su Žaliojo tilto skulptūromis.

Aš su pavydu žiūriu į civilizacijas, kurios išsaugojo visų laikų paminklus, net pastatytus užkariautojų. Suomijoje, Prancūzijoje niekas nenugriauta. O pas mus - Vamzdis paliktas, o skulptūras reikėjo nuimti.

Štai jums ir atsakymas, kodėl mes negalime pasistatyti paminklų. Žymiai lengviau yra nugriauti ir tuo save įreikšminti, negu padaryti kažką prasmingo, turinčio išliekamąją vertę.

Praeities ženklų sunaikinimas pačios praeities nepakeičia - tai neįmanoma. Vienas prancūzų profesorius, kai jo klausė nuomonės apie Žaliojo tilto skulptūrų pašalinimą, priminė Mokslininkų namus, virš kurių špilio sovietmečiu buvo iškeltas kūjis ir pjautuvai. Dabar toje vietoje yra tik tuščias vainikėlis. Jis sakė: emblema tapo politiškai nebetinkama, ji, nors sunkiai, buvo išimta, bet vieta tai liko!

- Paminklo vieta turbūt nėra mažiau svarbi nei pats kūrinys. Ji ne tik meniniu požiūriu turi būti idealiai suformuota, bet atitaisyta ir ideologiniu, emociniu, atminties, istoriniu požiūriu. Jono Basanavičiaus paminklui, tiek stumdytam po Vilnių, galiausiai gavusiam mašinų stovėjimo aikštelę priešais Nacionalinę filharmoniją, turbūt nepasisekė?

- Nepasisekė ne tik daktarui Basanavičiui.

Nepriklausomybės pradžioje buvo sudaryta bent kažkokia atmintinų vietų ir paminklų schema, bet kad jos kas būtų laikęsis, nepastebėjau. Pirmiausia prireikė statyti Gediminą. Stumdė stumdė, kur tik nebandė įkišti. Ta vieta, kur jis stovi, apskritai būtų pakenčiama, bet šitam paminklui absoliučiai nepriimtina - leisdamiesi nuo Gedimino kalno matome ar-

klio užpakalį ir kažkokių trikojų. Atstatant Valdovų rūmus dar buvo ketinimų jį pasukti, perkelti, bet taip ir liko. Mindaugas, vienintelis Lietuvos karalius, įkurdintas už pilies sienos, prieš buvusį tarnų, ūkinį pastatą. Skamba ne visai karališkai.

J. Basanavičiaus paminklo vieta irgi ne reprezentacinė, kad ir ką tvirtintų miesto taryba. Šimtmečiais ten stovėjo rimtas trijų aukštų pastatas. Per karą jis sudegė, pokary griuvėsiai išvalyti ir dirbtinai suformuota šiokia tokia aikštelė. Plika akimi matyti, kad tai - karo žaizda. Ar tai vieta Tautos patriarchui?

- Visuomenė pageidavo, kad jis atsirastų Konstantino Sirvydo skvere. Kodėl tam nebuvo pritarta?

- Ten irgi yra buvęs užstatymas, kurį reikėtų regeneruoti. Paminklų jokia būdu nereikia kišti į neaiškias, diskutuotinas vietas, nes jų stumdymai - pats blogiausias dalykas.

- Na, bent jau Lukiškių aikštė diskutuota ir perdiskuota. Apsispręsti dėl koncepcijos prireikė ketvirčio amžiaus.

- Tie visi susikirtimai jau buvo virtę anekdotais. Bet jie išgrynino geriausią sprendimą. Vyčio - istorinio Lietuvos herbo - idėja žymiai efektingesnė net už Trispalvės. Trispalvė tarpukariu buvo tai Tautos, tai valstybės vėliava, jos statusas buvo svarstomas iki pat Nepriklausomybės praradimo, giliai skaudžią istorinę prasmę ji įgavusi ypač sovietmečiu, kai buvo uždrausta.

Tiems, kas turi sprendžiamąją galią, paminklai suteikia unikalią galimybę įtvirtinti savo politinę tąsą. Iš čia ir rūpinimasis, kad per jo ar jų kadenciją kažkas būtų padaryta. Pas mus nė vienas projektas, kuriam reikia daugiau nei ketverių metų, nejudą į priekį. Kam stengtis, jei tu sunkiai dirbsi, o laurus nusiskins tas, kas ateis po tavęs. Ir dar, kaip pas mus dažniausiai būna, iš priešingos politinės stovyklos.

- Ne mums vieniems nesiseka su paminklais. Lenkai neturi kur dėti akių dėl visur pridrygusių pseudorealizminių ar naiviai verksmingų skulptūrų. Gal ta tendencija palietė visą posovietinę erdvę?

- Nacionalinio išsivadavimo judėjimai sukėlė galingas emocijas, atplėšė vartus į laisvę. Sąjūdžio, pirmiausia Nepriklausomybės metais ir Lietuvoje buvo pristatyta įvairių paminklų. Bet žmonėms reikėjo to, kas nebuvo galima šitiek metų, - pagaliau įprasminti krauju apšlakstyta istoriją, Tautos auką. Tie paminklai turi kitą vertę, ne meninę. Jie yra to meto, istorijos liudytojai, ir tai ne mažiau svarbu.

O kalbant apie tradicinius paminklus, jie tebestatomi visame pasaulyje.

Gyvenimo Atminties saugotojai ir skleidėjai broliai Černiauskai

Jei XIX a. pabaigoje Lietuvoje gyveno fotografai broliai Czyzai, tai XX a. antroje pusėje atsirado fotografuojantys broliai Černiauskai. Mindaugas gimė 1942 metais Gruoblių kaime, Želvos valsčiuje, o Algimantas 1953 metais Igarkoje. 10 metų praleistų Krasnojarsko srityje, 4 Latvijoje, nes Lietuvoje dar vis draudžiama gyventi, ir tik nuo 1963-ųjų - prasideda nuolatinis gyvenimas Giedraičiuose, Molėtų rajone. Abu broliai dirba kino mechanikais, tik Mindaugas Giedraičiuose, o Algimantas nuo 1980-ųjų - Merkinėje. Gyvendami skirtinguose regionuose, nieko bendro nebeturintys su kino mechanika, jie nepraranda kūrybinės dvasios ir to giminytės artumo, ką daugelis iš mūsų šiandien yra numarinę kitokiais užsiėmimais...

Iš „Juodųjų snaigių šalies“...

Galva apsisuko nuo raidžių, lyg būtų išties pradėję kristi juodos snaigės... Gal mes iš tikrųjų gyvename „juodųjų snaigių šaly“? „Didysis Kūrėjas sukūrė nuostabiai gražų pasaulį, pilną spalvų, kupiną garsų, sklidiną kvapų, širdį raminančių ir džiuginančių vaizdų, bet... padovanojęs žmogui šį pasaulį, kartu jam padovanojo ir vienatvės jausmą. Vienatvės savyje, vienatvės visuomenėje, vienatvės kosminėje erdvėje jausmą. Tačiau, tarsi pakylėdamas kiekvieną iš mūsų prie savęs, padovanojo žmogui gyvenimo kūrybos laisvę“, - tai brolių A. ir M. Černiauskų mintys. Daug apie juos prirašyta. Vargu ar čia gali nustebinti skaitytoją koku nors naujumu. O vis dėlto? „Nėra nei vakaro vieno, nei ryto, nei dienos ir žodis, kas rytą gimstantis, nauju pavidalu sugrįžta...“ - rašo broliai po viena iš ciklo „Juodųjų snaigių šalis“ nuotrauka. 2002-ieji metai, kaip jie patys buvo įvardinę, brolių gyvenime buvo jubiliejiniai metai - sukako 20 metų, kai jie pradėjo rimtai fotografuoti. O vieninteliu Lietuvoje brolių fotomenininkų kūrybą, anot Stanislovo Žvirgždo (fotografijos teoretiko ir praktiko), „drąsiai galima vadinti visaapimančia: ir istorine, ir šiandienine fotografija...“ Už gyvenimo kūrybos laisvę broliai Černiauskai dėkingi ne tik Dievuliui, bet ir artimiesiems, ypač žmonoms, supratusioms ir pritarusioms šiam vyrų pomėgiui.

„Iš giliausio lietuviško kaimo“...

„Juodųjų snaigių šalis“ 2000-ųjų pabaigoje buvo eksponuojama Lietuvos Nacionaliniame muziejuje. Kaip teigė kino ir fotomeno kritikas Skirmantas Valiulis, „garbūs ponai, tik iš giliausio lietuviško kaimo“ buvo įsikūrę Gedimino prospekto gale, o po to sugrįžo į pradžią - Seimo rūmus. Daugiausia apie brolius rašiusiam kolegai Rimantui Šinkūnui 1989 m. Mindaugas buvo atsivėręs. „Nenoriu ir niekada netroškau jokio keršto. Mama, tėvukas - taip pat. Nei už atimtus namus, žemę, gyvulius, nei už Sibirą. Nenoriu suvedinėti sąskaitų nei su rusais, nei su kitais...“ O kas galėjo pagalvoti, kad po 13 metų Seimo rūmuose, tuometinis Seimo pirmininkas Artūras Paulauskas, priklausantis toli gražu ne artimos tremtiniam pakraipos partijai, sveikins brolius? O baltų tikėjimą išpažįstantis Seimo narys Gediminas Jakavonis ne tik organizuos, bet ir atidarys Černiauskų fotografijos parodą Seime, žinodamas, kad Merkinėje gyvenantis ir dirbantis Algimantas prijaucia krikščionims demokratams?.. Laikas išgrynina visa. Ir kaip praeitis, dabartis, ateitis įrėžia tam tikrus ženklus. Tai kas, kad sovietų valdžia nemėgo Černiauskų, tai kas, kad spardė jų fotografijas, bet atsirado vienas kitoks - Justinas Marcinkevičius - ir suorganizavo pirmąją parodą Rašytojų sąjungoje. Nuo

to karto broliai tebedalyvauja įvairiose parodose Lietuvoje ir svetur (jų darbai, nors ir be autorių, pabuvojo ir Amerikoje). Dalyvauja konkursuose, yra pelnę ne vieną dešimtį apdovanojimų, išleidę patys ir pakliuvę į bendrų parodų katalogus, iliustravę daugybę leidinių. Turbūt vienas aukščiausių įvertinimų fotografuojančio žmogaus karjeroje yra Tarptautinės meninės fotografijos federacijos fotomenininkų (AFIAP) vardai. Tokius vardus, kol kas vieninteliai (ir dar kraštietis Juozas Kazlauskas, išėjęs į Anapilio pasaulius) iš geros dešimties fotografuojančių ir daugiau ar mažiau žinomų molėtiškių, tėra pelnę tik broliai Algimantas ir Mindaugas Černiauskai.

Tai kas, kad fotomenininkas Antanas Sutkus priskyrė Černiauskų darbus prie socialinės fotografijos, kurią, pasak jo, ir „dabar nėra malonu eksponuoti“. S.Valiulis, apibendrinamas Lietuvos fotografijos meno gyvavimo 30-metį, teigė, kad fotografus jungė bendra tema, „atėinanti iš prieškarinės Lietuvos fotografų, ypač Balio Buračo ir Kazio Daugėlos - kaimas ir jo žmogus šiokiadieniais ir šventadieniais“. Černiauskų pamatyti ir užfiksuoti šiokiadieniais ir šventadieniais - kiek kitokie. Jie susakralinti ir tuo pačiu natūraliai žmogiški, tikri savo paprastumu ir atvirumu. Neturėdamas savy nors krislelio to šventumo, nesugebėsi jo pamatyti, o tuo labiau užfiksuoti ir kitame.

žmogus, sakyčiau, katorgininkas, kuris gyvendamas kaime to nejaučia... Nepretenduoju į šventumą, bet pavydas, pagieža, neapykanta suardys tuos, kurie nemoka džiaugtis...“

Beje, jie yra ir Molėtų garbės piliečiai, šį titulą pelnę 2002 metais. Pirmoji grupinė fotografijos paroda, kurioje dalyvavo broliai Černiauskai, vyko 1977 metų rugpjūčio pabaigoje Molėtų kultūros namuose. Molėtiškiai kartu su fotomenininkais minėjo jų kūrybos 30-metį Molėtų viešosios bibliotekos Informacinio skyriaus skaitikloje, stebėdami „Šilinių, panemunės, gruntinių džukų“ parodą. Šįmet jų biografijoje prisidėjo dar vienas kūrybos dešimtmetis, per kurį jie liko ištiki-

► Mindaugas ir Algimantas Černiauskai

Iš šiokiadienių ir šventadienių...

Kryžius Černiauskų kūryboje - tarsi pagrindinė ašis, per kurią atsiranda realybė ir mistika, būtis ir nebūtis. Jis - tikėjimo, vilties ir tremties ženklas. Net ir Černiauskų sodijoje, Giedraičiuose, kryžius prie kelio (dar tėvuko darytas), koplytstulpis kieme, o Mindaugas, kartu su kaimo vyrais, pastatė 700 kg sveriantį kryžių. „Tuo metu griaudėjo perkūnija, žaibas trenkė, mano arkliukas šitoj vietoj tik bum, ir guli,“ - pasakojo Mindaugas „Mano namų“ žurnalistei, kaip nusprendęs statyti kryžių. Važiuojant nuo Giedraičių, matyti Kiemanto ežeras ir M.Černiausko sukurtas, it iš dangaus nuleistas skambančių varpelių kryžius...

Iš mūsų pačių...

Brolių Černiauskų duetas - vienas kitą papildančių komanda. Anot Mindaugo, Algimantas - galva, o jis - kaklas. Mindaugui šįmet, rugpjūčio 1 d. sukako 75-eri. Jis - mąslus, ramus, filosofas ir kūrėjas nuo žemės. Prieš daugiau nei dešimtmetį, paklaustas apie ūkį, sakė, šeriąs 10 kiaulių ir ūkininkaujās nuomotoj žemė, nes pavargęs vaikščioti dėl nuosavos... Algimantui kitamet bus 65-eri. Jis gyvena kitoki - aktyvų gyvenimą, tinkantį jo neramiam, bet užsispyrusiam ir tvirtam būdai. Būdamas Džukijos Nacionalinio parko Merkinės lankytojų centro vedėju, prie pareigybės puikiai priderina kūrybinį pomėgį fotografuoti ir rašyti, juolab kad yra baigęs žurnalistikos stu-

mi savo stiliui. Anot S.Valiulio, „kaip prozininkai J.Aputis ar R.Grauskas didžiuojasi esą paskutiniai tikri kaimo rašytojai, taip broliai Černiauskai - paskutiniai senojo kaimo fotodainiai...“, perėję ne savo noru gyvenimo ir likimo vingius, iki šiol visuomenei prisistatantys broliai - „aukštaičiai nuo Igarkos“.

Iš gyvenimo Atminties...

2011 m. broliams Černiauskams skirta Lietuvos vyriausybės kultūros ir meno premija. Režisierė Janina Lapinskaitė apie šiuos menininkus yra sukūrusi filmą „Solo dviem balsais“. Regis, ir jie vis dar randa, ką užrašyti į savo kūrybos dienoraščius. Nežinau, ką sugalvos kūrybos keturiasdešimtmečiui, bet prieš pora metų Molėtų parapijos namuose buvo atidarę fotografijų parodą „Budėk“, atkeliavusių tiesiai iš Seimo II rūmų parodų galerijos.

Rajono meras Stasys Žvinys, sveikindamas autorius, akcentavo Černiauskų profesionalumą fotografijos srityje, įdiegtą meilę grožiui ir menui tėvų šeimoje, mokėjimą išlaikyti emocionalių ryšių tarp brolių. Giedraičių bendruomenės ir mokyklos atstovai sakė, jog jiems yra didelė garbė vaikščioti ta pačia žeme, kuria vaikšto ir broliai, pavadinti kuni-gaikščių vardais, o jų fotografija žinoma kone visame pasaulyje...

Jie vis dar fotografuoja gyvenimo Atmintį, kuri slypi ne tik akyse ir lūpose, bet ir kelio vingyje, išdžiūvusiam nuo žmogaus skausmo medyje, senoje nuotraukoje ar svyrančiame kryžiaus ženkle... Ir tai yra jų kūrybos stiprybė ir savitumas.

► **Broliai Černiauskai vis dar fotografuoja gyvenimo Atmintį, kuri slypi ne tik akyse ir lūpose, bet ir kelio vingyje, senoje nuotraukoje ar svyrančiame kryžiaus ženkle...**

„Labai dažnai žmogus jį supantį pasaulį, pasaulį savyje mato juodai baltom spalvom, sakydamas: Dieve, už ką tu ant mano silpnų pečių trumpame gyvenimo kelyje užvertei tokį sunkų kryžių. Tačiau pasaulio istorijoj buvo tik vienas kryžius. Tas, ant kurio buvo nukryžiuotas Kristus. O visa kita tėra tik išduotos, pamirštos mūsų tikėjimo, vilties ir meilės, mūsų priesaikų žvaigždės, kurios sušalusios - juodomis snaigėmis krenta ant mūsų pečių, bet... visada ateina pavasaris. Jis ateina netgi tada, kai mes užsimerkiame šiam pasauliui.“ Tokia „Juodųjų snaigių šalies“ esmė.

dijas Vilniaus universitete. Kai paklausiau jų prieš gerą dešimtmetį, kas svarbiausia fotografijoje patiems autoriams, atsakė, jog gyvenimas. Ir tas atsakymas yra amžinas. Ypač Mindaugui buvo skaudu dėl baigiančio sunykti kaimo, baisu, kad daug kas nebemyli darbo... „Aš myliu žemę, kaimą, - sakė jis. - Ar gali nemylėti, kai jaučiai tau laižo rankas, prunkščia arklys, suuođęs šeimininko kvapą, 4 km krataisi arkliuku... to nepajusi jokiu „Mercedesu“. O kai prasideda mėslavežis ir jo kvapas susimaišo su žydinčių obelių kvapu, pajunti tikrą pavasario dvelksmą. Nelaimingas tas